

Данило Яневський

Проект «Україна», або Спроба Павла Скоропадського

Частина I

Вступна заувага

У попередній розвідці «Проект «Україна», або Таємниця Михайла Грушевського» автор, проаналізувавши дані, запроваджені до наукового обігу вітчизняними суспільствознавцями впродовж 1991–2008 рр., сформулював принципово відмінну від існуючої, ревізійністську щодо неї концепцію історії нашого народу від 3 березня 1917-го до 29 квітня 1918 р. Ми спробували дати прості відповіді на прості запитання, як-от:

— якою була так звана «Україна» перед першою російською та австрійською окупацією?

— скільки «українських народів» існувало в 1917 р.?

— якою зробили «Україну» під час російської окупації?

— якою зробили «Україну» під час австрійської окупації?

— з яким доробком — політичним та інтелектуальним — зустріли лютий 1917 р. наші національні політики?

Спробували були розібратися з причинами, які прирекли Російську імперію, з тим, що, власне, приховує термін «Українська революція», та з головними міфами, які нав'язуються суспільству деякими представниками офіційної історичної науки. Спробували були розібратися і з тим, що ці дослідники ховають — як від себе, так і від людей.

Чільне місце в розвідці приділили діяльності російських та українських «вільних мулярів», зокрема двох антагоністів — Михайла Грушевського та Олександра Керенського. Не обминули увагою діяльність агента іноземного впливу і державного зрадника Володимира Винниченка та його боротьбу проти Грушевського. Показали і вплив обох цих конфліктів (але не тільки їх) на трансформаційні процеси в Російській державі в 1917 р.

Детально проаналізували доктринальні погляди провідних діячів УЦР та особисто Грушевського в царині державного переустрою Росії, обставини народження Української Центральної Ради, джерела її фінансування, боротьбу її керівництва з Тимчасовим урядом, дії сепаратних Установчих зборів та громадянську

війну на території південно-західних губерній Російської держави.

Встановили, що ніякої України до серпня 1917 р. не існувало, і сам цей термін в політико-правовому, адміністративному сенсі можна вживати виключно від серпня 1917 р. Змушені були констатувати і те, що так званий III Універсал був не чим іншим, як оголошенням громадянської війни, а IV — став останнім кроком до могили УЦР.

Описано в розвідці і технологію захоплення проводом української націонал-соціалістичної Центральної Ради влади у Південно-Західному краї Росії, здійснення найтяжчого злочину — державної зради, яка виявилася у факті підписання сепаратної мирної угоди з країнами Почвірного союзу в Бресті та подальшій окупації частини Російської держави військами Австро-Угорської та Німецької імперій.

Насамкінець ми були змушені констатувати: плід 9-місячної діяльності Конституційної комісії Центральної Ради — Конституція Української Народної Республіки, або «Статут про державний устрій, права і вільності УНР» — став вершиною інтелектуального убожества українського націонал-соціалізму.

Узагальнення здобутків сучасних українських істориків дозволило постулювати такі аксіоматичні положення:

1. Сучасна держава Україна являє собою конгломерат нетотожних за обставинами походження та розвитку земель, об'єднаних в одній державі терористичними та/або адміністративними методами.

2. Держава Україна в її сучасному стані приречена.

3. Яких-небудь суттєвих історичних, ментальних, правових, культурних, ідеологічних, економічних, психологічних або будь-яких інших причин, які уможливили б її продуктивний розвиток на власній основі, не існує.

4. Сучасна держава Україна, подібно до сучасної Бельгії, виразно складається з двох основних історико-культурних територій та спільнот.

5. Територія власне «України-Руси» має за кордони лінію: Хутір-Михайлівський — сучасний північно-східний кордон сучасної держави Україна по правий берег р. Ворскла — по правому березі р. Ворскла до її впадіння в р. Дніпро біля м. Кременчук — Кременчук — Олександрія — Знам'янка — правий берег р. Велика Вісь — Умань — Бершадь — Піщанка — лівий берег р. Дністер — м. Новоселиця — сучасний україно-румунський — україно-словацький — україно-угорський — україно-польський — україно-білоруський кордон — Хутір-Михайлівський.

6. Територія сучасної держави Україна, що розташована на схід від лінії Ворскла — Дніпро, є відмінною від першої за походженням, політичним, економічним, історичним утворенням.

7. Спільнота, яка проживає на території умовної «України-Руси», та спільнота, яка проживає на решті території сучасної України, — це дві відмінні спільноти за обставинами походження, історичного розвитку, за мовою, конфесіональними уподобаннями, культурними орієнтаціями тощо, які мають латентний конфліктний характер.

8. Сумістити орієнтації та уподобання обох спільнот у межах однієї політичної системи неможливо.

9. Продуктивний компроміс між цими спільнотами якщо і можливий, то виключно за зразком Фландрії та Валлонії.

10. Будь-яка централістична модель побудови політичної системи України прирікає державу, країну, державні інститути, соціум, громадян на перманентні конфлікти, стагнацію та занепад.

11. Єдиною продуктивною формою державного устрою «України-Руси» може бути правове федеративне об'єднання самоуправних громад з делегацією деякої частини повноважень конституційно суворо обмеженій кількості центральних органів влади.

12. В основу конституційного устрою «України-Руси» мають бути покладені принципи, задекларовані Михайлом Драгомановим та професором Київського університету Св. Володимира, дійсним статським радником, заступником міністра закордонних справ Української Держави в 1918 р. та Української Народної Республіки в 1919–1920 рр. Оттоном Ейхельманом.

Українська Держава/Гетьманат: сучасний стан розуміння проблеми

На перший погляд особливості становлення та функціонування Української Держави (УД) на чолі з Павлом Скоропадським є темою, вивченою вітчизняними суспільствознавцями найбільш ґрунтовно, всебічно та об'єктивно. І це — попри тривалі і вперті зусилля публіцистів та істориків націонал-соціалістичної і комуністичної орієнтації сфальсифікувати добре і давно відомі факти та обставини. При цьому жоден з національних істориків — поза його політичними уподобаннями — не міг утриматися від спокуси сформулювати свій варіант відповіді на питання: якою бачив цю українську державу її засновник — Павло Скоропадський? Якими були політична форма та зміст цієї держави? Відповідей було сформульовано

безліч, усім їм, на переконання автора спеціального компетентного дослідження, «бракує об'єктивності у висвітленні основних подій та процесів часів Української Держави. Вони несуть відбиток особистих симпатій чи антипатій авторів до гетьманського режиму»¹. Поза тим, основні варіанти відповідей були такими.

Перший. «Основа державного суверенітету у П. Скоропадського — територія, тому його розуміння суверенітету можна визначити як територіальний суверенітет... Ідея державного суверенітету у П. Скоропадського логічно поєднана з ідеєю соборності України».

Другий. «П. Скоропадський був одним з перших діячів України, які втілювали в життя ідею про український народ як поняття політичне, а не тільки етнографічне, національне».

Третій. «За П. Скоропадським, держава може стати об'єднуючим началом для численних націй і народностей, які проживали в Україні».

Четвертий. «Українська Держава повністю реалізувала суверенні права: створювала власні

¹ Грибоедов С. В. Українська Держава гетьмана П. Скоропадського: історичне дослідження.: Дис.... канд. іст. наук: Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2001. — 19 с — С. 16.

органи влади, здійснювала законотворчу діяльність і судочинство, підтримувала порядок на своїй території та проводила зовнішні зносини».

П'ятий. «Визначальний вплив органів, які представляють волю народу, та право, що завжди мало пріоритет перед волею, навіть перед волею суверена, не дали змоги розвинутися абсолютизмові державної влади до потворних форм».

Шостий. «Ідейно Українська Держава 1918 р. відповідала за формою авторитарній державі з посиленими охоронними функціями і невтручанням у приватно-правові відносини. Авторитаризм П. Скоропадського досить адекватно відповідає сучасному розумінню авторитаризму, який вважають таким, що істотно обмежує права людини, але не знищує їх».

Сьомий. «Не підлягає сумніву, що П. Скоропадський бачив Україну суверенною державою, яка б володіла єдністю та неподільністю влади, самостійністю, верховенством та незалежністю, повнотою суверенних прав».

Восьмий. «Характер правового поля, задекларовані наміри гетьманського уряду та практики їх реалізації свідчили про те, що кінцевою метою державного будівництва було формування громадянсько-правового суспільства, в якому

пріоритетними були б закон і захищене право власності... Реалізуючи ідею суверенітету гетьмана (інституційного суверенітету), **П. Скоропадський обумовив обмеження влади правом**» (підкреслено нами. — Д. Я.).

Дев'ятий. «У той же час П. Скоропадський вважав пріоритетними інтереси держави, а не права і свободи громадян, що не завадило детально виписати і задекларувати основні права громадян у конституційних за своїм характером законах про тимчасовий державний устрій України».

Десятий. Гетьман вважав за необхідне «правоверегулювання законотворчості», намагався визначити правовий статус особи, був свідомим того, що за своїм значенням та роллю закон не може слугувати засобом боротьби поміж різними політичними силами.²

Наразі в науковому середовищі все ще існує свій Берлінський мур. Будувати його почали в 20-х роках минулого століття. Представники першої групи «будівельників» цього муру Гетьманат різко критикують. Представники другої — якщо не

² Хитра А. Я. Державно-правові погляди Павла Скоропадського: Дис.... канд. юрид. наук: Національна академія внутрішніх справ України. — К., 2003. — С 9, 10,12–13.

апологізують, то принаймні відгукуються надзвичайно схвально. Перші дорікають гетьманові за те, що він, мовляв, обслуговував інтереси *«російсько-польсько-жидівської буржуазії»*³. Інші пункти їх звинувачень звучать так: *Українська Держава — це «типова одноособова самозвана диктатура, яка виникла шляхом державного перевороту», який «з погляду конституційного права був уповні безправний. Гетьман... ніколи не старався хоча б «ex post» і хоча б позірно легалізувати свій переворот додатковою згодою українського народу, суверенність якого щодо встановлення тривалого державно-конституційного ладу України він формально визнав у своїх основних державних актах»*⁴. Інший противник Гетьманату стверджував: *«...під владою Скоропадського український нарід пережив суспільну реакцію і національне поневолення, прикрите назвою*

³ *Тнатюк С. Л.* Внутрішня політика Гетьманату П. Скоропадського (1918 р.): українська історіографія проблеми: Дис.... канд. іст. наук: Київський національний лінгвістичний ун-т. — К., 2002. — 20 с — С. 1, 9—10.

⁴ *Стахів М.* Україна в добі Директорії УНР. — Т. 1. — С. 14—15.

«Українська Держава»⁵. Нарешті, учасники антигетьманського табору безапеляційно й неаргументовано стверджують: від 30 квітня до 13 листопада *«існував тільки новий державний режим у межах наявного устрою УНР»*, який змінив сутність лише впродовж останнього місяця свого існування, тобто від 14 листопада до 14 грудня 1918 р.⁶

Прихильники другої точки зору наполягають на тому, що режим Гетьманату висловлював інтереси *«його найголовніших та найконструктивніших верств»* — заможного селянства, поміщицтва, промислової, фінансової та інтелектуальної еліт. Режим Скоропадського розглядається цими дослідниками *«як апогей опозиційного Центральній Раді широкого селянського руху за встановлення «ладу» і «твердоїруки»»*. Вони також цілком слушно констатують: *«...ідея встановлення «твердої влади» знайшла значну підтримку у суспільстві, квітневий переворот був суто українською ініціативою, але*

⁵ Феденко П. Влада Павла Скоропадського (п'ятдесяті роковини перевороту в Україні). — Лондон; Мюнхен, 1968. — С. 24.

⁶ Костів К. Конституційні акти... — С. 121.

німецьке командування уважно спостерігало за процесом зміни влади і контролювало його». Активний діяч режиму, масон Дмитро Дорошенко, наголошував на тому, що навіть імена двох його «братів» — гетьмана Скоропадського й Василенка — «вже самі собою свідчать, що ідеться не про «кінець української державності», а щонайбільше — про зміну її форми»⁷. Сам гетьман, у свою чергу, нібито виходив з того, «що українська самостійна і незалежна держава зможе на довгий час устоятися з причини браку творчих сил і малої національної свідомості широких народних мас, — знайомимося ще з однією думкою, — ітому не хотів зв'язуватися з українським визвольним рухом». Крім того, Скоропадський, якщо вірити цьому, «...вважав весь час свого гетьманування, що український нарід — це темна маса, негідна ніяких політичних прав», отож з історичної точки зору його «поява на політичній арені для України була запізнена»⁸. Якщо сказати відверто, то він не

⁷ Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє-минуле. — С. 245.

⁸ Шкільник М. Україна в боротьбі за державність... — С. 184, 185, 333.

дуже в цьому помилявся — вся історія нашого народу у ХХ столітті це підтверджує.

Попри те, що обидві групи історію Української Держави описали якщо не щохвилинно, то погодинно, цілісного, несуперечливого, ясного уявлення про феномен цього державного утворення виробити так і не пощастило. Це були змушені констатувати учасники Всеукраїнської наукової конференції «Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контрверсії», приуроченої до 90-х роковин від дня гетьманського перевороту ⁹. Піонер сучасної невідцензурної історії Української Держави В. Устименко прямо вказував: *«Українська гетьманська держава 1918 року — історичне явище, яке й досі є предметом жвавих наукових дискусій. Серед форм новітньої української державності 1917–1920 років вона складніше за все піддається інтерпретації та однозначній оцінці.... Феномен Української Держави надав процесам національного державотворення початку ХХ століття нового змісту, позбавивши їх*

⁹ Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контрверсії. Всеукраїнська наукова конференція 19–20 травня 2008 р. — К.: вид-во ім. Олени Теліги, 2008. — 320 с (Далі — Гетьманат Павла Скоропадського...).

революційно-соціалістичної односторонності і збагативши досвідом державного будівництва, опертого на традиційні цінності, культурно-історичну спадкоємність, примат еволюційності, поміркованості та правопорядку. Цей період справив суттєвий вплив на подальший розвиток суспільної думки і політичної культури українців... Найголовніше, мабуть, — підкреслює науковець, — усі громадяни України, незалежно від національності, визнавались рівноправними перед законами Української Держави»¹⁰. Цей висновок цілком узгоджується з висновком компетентного Ф. Турченка: «...незважаючи на те, що джерельна база досліджень розширюється, суттєвого нарощування знань не відбувається. Нові факти вкладаються у старі схеми, кожна з яких однаковою мірою заслуговує бути прийнятою чи відкинутою дослідницьким загалом. Це означає, що у дослідженні проблеми Української Держави 1918 року позначилася певна криза».¹¹

¹⁰ Устименко В. М. Етнополітичні процеси в Українській Державі 1918 року // Гетьманат Павла Скоропадського... — С. 267.

¹¹ Турченко Ф. Г. Сутність гетьманського режиму в контексті взаємин П. Скоропадського і його політичних опонентів // Гетьманат Павла Скоропадського... — С. 157.

Обумовлена ця криза не в останню чергу тим, що «сучасна, або новітня, історіографія образу Гетьманату виросла головним чином із... трьох течій — унерівської, прогетьманської та більшовицької», причому «...у сучасній українській історичній літературі образ гетьманату П. Скоропадського все ще подається в дуалістичному ключі, тобто на засадах успадкованої історіографічної традиції, сповненої класового антагонізму і протистояння політичних платформ, або на шляхах еkleктики. Спроби національної ідентифікації також носять доволі розмитий образ «ні української, ні російської» чи «малоросійської» державності». Водночас досвідчений Я. Калакура вважає, що головним надбанням сучасної «української історіографії Гетьманату можна зарахувати те, що його розгляд і аналіз більшість істориків вмонтовують у канву Української революції 1917–1920 рр. як цілісного державотворчого процесу».¹²

Представник однієї з перерахованих течій — авторитетний Р. Пиріг формулює таку дефініцію

¹² Калакура Я. С. Образ Гетьманату в новітній історіографії // Гетьманат Павла Скоропадського... — С. 70–71, 73, 76 таін.

Української Держави: «... це була українсько-російська державність. Українська — за назвою і формою, окремими аспектами внутрішньої політики, насамперед у культурно-освітній сфері. І російська — за широкими проявами імперської спадщини, яка динамічно регенерувалася в правничій практиці, засобах масової інформації, релігійному житті, використанні кадрового потенціалу, толерантному ставленні до політично різнобарвної, але антиукраїнськи налаштованої російської еміграції». Критикуючи гетьманський режим за «очевидну недостатню «українськість»», науковець характеризує правління Скоропадського як «авторитарно-бюрократичний режим з близькими до диктаторських повноваженнями глави держави, відсутністю представницького органу, поєднанням в уряді виконавчих і законодавчих функцій, суттєвим обмеженням демократичних свобод, деформованою політичною системою, вузькою соціальною базою і тимчасовим характером правління», функціонування якого «суттєво обмежувалося фактором присутності мілітарної сили чужих країн», поразка яких у Першій світовій «згубно позначилася на долі останнього українського Гетьманату».¹³

¹³ Пиріг Р. Я. Гетьманат Павла Скоропадського: сутність і

Ю. Терещенко, один з найбільш авторитетних ветеранів-дослідників, у свою чергу, вважає: «Проголошення Гетьманату... означало ліквідацію спроб ліберально-демократичної і соціалістичної течій українського руху усунути від процесу державотворення українські консервативні верстви і монополю сформувати владу в Україні. Воно було цілком закономірною реакцією українського суспільства на політику розпалювання міжкласової ворожнечі і протиборства, яку провадили соціалістичні лідери Центральної Ради. Намагання останніх будь-що втілити в життя свою класову доктрину, хоч би і всупереч загальнонаціональним інтересам, призвело до глибокої кризи усього державного організму України, і виходом з неї могло бути лише переведення українського суспільства на нові рейки — послідовного утвердження класового співробітництва і соціального партнерства, національної консолідації, закріплення самостійності Української Держави».¹⁴

форма державності // Гетьманат Павла Скоропадського... — С. 8, 9, 10, 11 та ін.

¹⁴ Ю. І. Терещенко. Гетьманат Павла Скоропадського як прояв консервативної революції. — Гетьманат Павла Скоропадського — С. 22.

Ці та інші надзвичайно цінні міркування, як-от: «...феномен Української Держави надав процесам національного державотворення початку ХХ ст. нового змісту, позбавивши їх революційної одномірності і збагативши досвідом державного будівництва, обпертого на традиційні цінності, культурно-історичну спадкоємність, примат еволюційності, поміркованості та правопорядку»¹⁵, або про те, що «Центральна Рада — уособлення національно-демократичного фронту, оплоту соціалістично орієнтованих політичних сил»¹⁶, а опорою держави Скоропадського, яка будувалася на засадах українського історичного легітимізму, були монархісти¹⁷, справи остаточно не з'ясовують. Питання про сутність Української Держави

¹⁵ *Тнатюк С. Л.* Внутрішня політика Гетьманату П. Скоропадського (1918 р.): українська історіографія проблеми: Дис... канд. іст. наук: Київський національний лінгвістичний ун-т. — К., 2002. — 20 с — С. 1, 9—10, 10—11.

¹⁶ *Солдатенко В. Ф.* До питання про механізм державного перевороту 29 квітня 1918 р. // Гетьманат Павла Скоропадського... — С. 41.

¹⁷ *Козак Н. А.* Український консерватизм: історія і сучасність: Дис... канд. політ, наук: Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. — Львів, 2001. — 18 с. — С 11.

залишається якщо не відкритим, то принаймні контраверсійним.

Зауваження автора

Отже, якщо Українська Держава була альтернативою Українській Центральній Раді та Українській Народній Республіці (а це ніяких сумнівів ніколи і ні у кого не викликало і не викликає), то звідси випливає: лідери УНР перелічені цінності ігнорували, на українські «традиційні» цінності не спиралися, культурно-історичну спадкоємність, примат еволюційності, поміркованості та правопорядку відкидали, тобто відкидали і поняття «право» як таке.

А оскільки УНР, згідно з поширеним поглядом, була *«логічним завершенням українського демократичного руху XIX — початку XX ст.»*, то, відповідно, цей рух був «одномірним», неправовим, а не демократичним, легітимним. Адже саме поняття «демократії» несе в собі поняття «право», «багатовимірність», які вона, демократія, покликана плекати та захищати. Саме тому «демократія» і є альтернативою «недемократії», а право — беззаконню.

Звідси випливає: ті сучасні дослідники, що закривають очі на серйозну опозицію, яка існувала

всередині україномовної спільноти Південно-Західного краю Російської держави, — внутрішній та зовнішній політиці УЦР/УНР та її націонал-соціалістичним вождям — є якщо не фальсифікаторами, то, як мінімум, вульгарними маніпуляторами. Попросту кажучи, спроби довести таку собі «одностайність» «українського руху» (принаймні в 1917 р.) в особі УЦР/УНР та витворених ними інституцій, які, мовляв, протистояли централістичним тенденціям загальноросійського демократичного руху, представленого Тимчасовим урядом та тими політичними силами, що висунули його на політичну авансцену, є примітивною брехнею.

Українська Держава/Гетьманат: стан розуміння проблеми — продовження

Такий висновок легко верифікується висновками інших дослідників, які були сформульовані незалежно від вищенаведених. Ось приклади:

«...існування Української Держави 1918 р. (29 квітня — 14 грудня 1918 р.) — це якісно новий етап пошуку й реалізації іншої моделі державного управління», «...поява Української Держави 1918 р. зумовлена тим, що Центральна Рада УНР лише розпочала побудову органів виконавчої влади,

приділяючи значну увагу законотворчій діяльності»

18. Якщо такі судження комусь не подобаються, можемо навести такі:

— *«Гетьманат мав характер експерименту. Українська Держава базувалася на переплетінні монархічних, республіканських і диктаторських засад, що, в свою чергу, було виправданим»,*

«до позитивного доробку... варто віднести те, що з перших днів було розпочато створення правових основ її функціонування»,

Гетьманат — «період справжнього розвитку української державності» 19. Або такі:

Гетьманат, на противагу режиму УНР, «з позицій розвитку української державності можна характеризувати як період справжнього розвитку», «режим диктатури був лише початком

18 *Коник С. М.* Становлення вищих та центральних органів виконавчої влади Української Держави 1918 року: Дис... канд. наук з держ. управління: Українська Академія держ. управління при Президентові України. — К., 2002.— 20 с. — СІ.

19 *Подковенко Т. О.* Становлення системи законодавства України в 1917–1920 роках (Українська Центральна Рада, Гетьманат П. Скоропадського, Директорія УНР): Дис.... канд. юрид. наук: Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2004. — 21 с — С. 12, 17.

нової політики, спрямованої на стабілізацію життя в державі»²⁰. Або такі: особливостями Української Держави були революційний шлях приходу до влади її керівництва, опора на військові сили, особистий авторитет гетьмана, ієрархічний суспільний устрій із сильними традиціями, захист національної культури, соціально орієнтована економічна політика, захист прав і свобод громадян, рівність усіх перед законом²¹. Або такі:

*«Українська гетьманська держава 1918 р. — альтернатива «революційно-демократичному» шляху державотворення — не стала запереченням ідеї народного представництва»*²², Гетьманат був державним утворенням, яке тільки складалося, і

²⁰ *Єфремова Н. В.* Розвиток конституційного законодавства в Україні (1917–1920): Дис.... канд. юрид. наук: Одеська національна юридична академія. — Одеса, 2002. — 20 с — С 13, 14.

²¹ *Козак Н. А.* Український консерватизм: історія і сучасність: Дис... канд. політ. наук: Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. — Львів, 2001. — 18 с. — С 11–12.

²² *Єрмолаєв В. М.* Вищі представницькі органи влади в Україні (історико-правове дослідження): Дис.... д-ра юрид. наук: Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. — Харків, 2006. — 40 с — С. 31.

«об'єктивно не репрезентувало якоїсь конкретної форми правління».²³

Проміжні підсумки сформульовані в останньому за часом ґрунтовному докторському дослідженні В. Лозового. Це дослідження, попри його назву, власне, не про селянство неіснуючої до серпня 1917 р. «України», а про селян 9 російських південно-західних губерній. Та й то не всіх, а лише 8-ми з них — процеси у Волинській губернії, як це впливає з іншого дослідження²⁴, мали дещо відмінний характер (але про це нижче). Згадувану розвідку з повним правом можна назвати «ревізіоністською» щодо існуючих сьогодні в науці та на рівні масової свідомості міфів, у ній сформульовані висновки, які від тих абсурдних тверджень та уявлень каменя на камені не залишають.

²³ *Гнатюк С. Л.* Внутрішня політика Гетьманату П. Скоропадського (1918 р.): українська історіографія проблеми: Дис... канд. іст. наук: Київський національний лінгвістичний ун-т. — К., 2002. — 20 с — С. 12.

²⁴ *Шмид О. П.* Зміни в етнічній структурі населення та розвиток поземельних відносин у Волинській губернії другої половини ХІХ — початку ХХ ст. Дис... канд. іст. наук. Інститут історії України НАН України. — К., 2010. — 16 с.

Висновок перший. Ні про яке національне відродження, або, тим більше, про створення «національної» держави, «українське» селянство ніколи не мріяло. *«Володіти шматком землі, достатнім для забезпечення своїй родині економічної стабільності та добробуту, що було ознакою певного соціального статусу, — ось заповітне бажання кожного хлібороба... Селяни довго зберігали патерналістські ілюзії і прагнули своєї **мужицької** (підкреслено нами. — Д. Я.) держави із справедливим «батьком-царем»».* Селянству «України» взагалі були притаманні *«антиетатистські настанови політичної ментальності..., що виникли на підставі природної негачії колоніальної (тобто російської імперської. — Д. Я.) влади.... коли свідомий протест проти поневолювачів трансформується у перманентне відчуження... від політичної влади загалом».... «Ідеалом селянської адміністративної системи» був міфічний порядок, «у центрі якого перебував сільський сход, без наказів та опіки вищих інституцій».* Ще одне селянське марення — це марення про можливість реалізації так званого *«трудового принципу»*, за яким *«кожен заслуговує на свою частку майна відповідно до внесеної праці».* Саме це марення *«визначило ідеологію будівництва національної державності у формі Української народної, тобто трудової, республіки*

та засади класової політики, що надалі остаточно розкололо суспільство на так звані трудові і нетрудові верстви». Саме спроби імплементації цього марення у поточну реальність призвели націонал-соціалістичну УНР до ганебного краху, наслідком якого стало встановлення людожерної комуністичної диктатури.

Висновок другий, сформульований В. Лозовим, — про «глибокий політичний та етнокультурний розкол... між містом і селом. У свідомості селян місто вважалося паразитичним наростом на тілі народу, місцем, де влада панів охороняє свої інтереси і власність (передусім земельну)».

Висновок третій звучить так: «Селяни залишалися носіями традиційної культури, складовою якої була патріархально-локальна свідомість, де через низьку соціальну мобільність (а також через «неписьменність селянства, загалом низький рівень національної і політичної свідомості») превалювали інтереси свого села, свого стану. У локальній обмеженості селянського сприйняття світу сільська громада розумілася як природна самоврядна інституція, що мала вищий авторитет на відміну від структур «великого суспільства»».

Висновок четвертий полягає в тому, що «аграрний спосіб буття», який сприймався як

*«природний та самодостатній», мав прямим наслідком «утопічні прагнення знищити владу невинної держави, як паразитичного наросту на тілі народу, зажити у своєму локальному світі, згідно зі **своїми** (підкреслено нами. — Д. Я.) суспільними цінностями, своїм способом буття, селянською громадською моделлю управління... повсюдно сільське населення наполягало, щоб владу здійснював сам народ «без панів і буржуазії»». Власне, саме це і сформувало «соціально-економічне підґрунтя» так званих «національно-визвольних змагань» — «дезорієнтацію народу після різких політичних змін, десакралізацію та делегітимацію влади як державного інституту, ненависть народних мас до «панів», своєрідне «сп'яніння свободою», прагнення встановлення соціальної справедливості у формі зрівняльного землекористування».*

П'ятий висновок В. Лозового сформульовано надзвичайно дипломатично: *«...рівень національної свідомості широкого загалу українства був ще досить низьким».*

Висновок шостий: селяни прагнули позбутися у судочинстві *«державно-правових актів»*, керуватися нормами звичаєвого права, тобто *«демократичний всестановий принцип судочинства... змінявся суто селянсько-становим принципом»*, що мало призвести і призвело до

«замкнутості та архаїзації» селянства. «Селянський рівень правосвідомості», — зауважив у зв'язку з цим науковець, — надавав резолюціям селянських з'їздів та організацій **«статус місцевих** (підкреслено нами. — Д. Я.) **законів**». І далі: «...серед широкого загалу селянства «воля» мала архаїчний вимір і розглядалася як втілення **позадержавного** (підкреслено нами. — Д. Я.) існування сільської громади...» Свобода, яку дав лютий 1917 р., — констатує В. Лозовий, — «бачилась передовсім як втілення споконвічного селянського ідеалу волі **не як базової цінності цивілізованого суспільства, яка ґрунтувалася на забезпеченні прав і демократичному волевиявленні громадян, а як відсутність контролюючих, стримуючих, соціально організуючих установ, будь-яких структур державної влади і судових органів...що мали право на легітимне насильство і обмеження сваволі натовпу**» (підкреслено нами. — Д. Я.).

Висновок сьомий звучить як вирок — і селянству, і його тогочасним провідникам та сучасним ідеологам, і так званим «національно-визвольним змаганням», і Українській Центральній Раді, і її націонал-соціалістичним провідникам, і їх сучасним адептам та пропагандистам: «...селяни відкинули моральні і юридичні норми

цивілізованого соціуму» і «почали керуватися архаїчними поняттями «правди та справедливості»».

Висновок восьмий. *«Значний поштовх селянському екстремізму, особливо з осені 1917р., дала більшовицька агітація», «у наростанні соціального екстремізму величезну роль відіграли солдати» (тобто ті самі селяни. — Д. Я.), «в їх наміри не входила свідома зміна суспільних та громадських порядків, а метою було привласнення або знищення чужого майна».*

Висновок дев'ятий, якого дійшов В. Лозовий, полягає в тому, що від весни 1917 р. *«майже повністю» озброєне сільське населення протиставило себе органам влади. «Анархія та деструкція влади... знівелювали будь-яку повагу до державної влади, ще більше посилили антиетатистські руйнівні тенденції, сформували правосвідомість, у якій впровадження юридичних норм, відновлення елементарної соціальної самоорганізації, наведення порядку і врешті саме поняття законності ототожнювалось з царським реакційним режимом», а якщо сказати прямо — просто зникли. Парадоксально, але факт: при цьому «репресивність влади була важливою складовою її авторитету» в очах селян, «влада, яка не могла впливати на громадян шляхом примусу, для селян не*

існувала». Саме ця обставина робила владу УЦР «неавторитетною і недієздатною».

Десятий висновок: внаслідок природних географічних та кліматичних особливостей «виробити єдиний підхід до вирішення аграрної проблеми щодо різних місцевостей» українські есери на чолі з Грушевським не спромоглися і тому «вирішили піти по накатаному шляху соціалізації» та «порівняння». Практично це означало тотальний розгром найбільш продуктивних — поміщицьких — господарств та торжество селянського принципу «захватного права». Наслідок не забарився — у «вирі анархії і беззаконня страждали не лише поміщики, але й самі селяни... На місцях не вичухали аграрні конфлікти між селами і навіть в межах одного села». При цьому офіційна селянська влада, тобто УЦР, а згодом УНР, намагалися «вирішити» аграрне питання «на законній підставі», а селяни — «явочним порядком на основі звичаєвого права».

Головний висновок, який впливає з докторського дослідження Віталія Лозового, є, на нашу думку, таким: формально скасувавши приватну власність на землю, УЦР не могла реалізувати своє аграрне законодавство, оскільки не існувало «повних відомостей про площі державного земельного фонду, землю не розбито за категоріями, а також не складено списки

безземельних та малоземельних селян». Іншими словами, УЦР та УНР принципово не могли вирішити завдання, задля яких вони створювалися, заради яких зірвали теоретично можливі демократичні соціально-економічні та політичні перетворення в Російській державі, заради яких пішли на повномасштабну громадянську війну, переможцем в якій вийшла третя сила — російські більшовики. Останні врешті-решт змогли опанувати «українське» село лише впродовж наступних 15 років — вінцем цієї переможної стратегії став голодомор 1932–1933 рр.

Селянство мріяло ні про що інше, як тільки про те, аби *«відособитись від інших верств суспільства і «законсервуватись» у своєму стані зі своїм народним судочинством «по правді і справедливості»*. Селяни відкидали державне право, оскільки ним гарантувався принцип *непорушності приватної власності поміщиків*», але не тільки поміщиків, а й заможних селян, та й взагалі всіх громадян Російської держави.

Увійшовши в *«цивілізаційний конфлікт»* з інститутом держави як такої (при цьому форма її політичного устрою значення не мала), село намагалось досягти своїх цілей також і шляхом бойкоту хлібних поставок. Це мало своїм наслідком запровадження адміністративних позаекономічних,

а згодом і силових методів задля забезпечення збройних сил та несільського населення продовольством. Це, в свою чергу, спричинилося до розриву столітніх економічних зв'язків між містом і селом, до *«натуралізації та архаїзації відносин в сільському господарстві»*.²⁵

Висновок автора

Суть так званих «національно-визвольних змагань українського народу 1917–1920/21 рр.», або так званої «Української революції», — грабунок селянами чужої власності та фізичне винищення її власників.

Ігрова площа Павла Скоропадського

Вся діяльність Скоропадського та його прихильників, спрямована на реалізацію їх проекту «Україна», була жорстко детермінована конкретними обставинами часу та місця, обставинами їх походження, народження, освіти та

²⁵ Лозовий В. С. Ставлення селянства України до влади в добу Центральної Ради (березень 1917 р. — квітень 1918 р.: Дис.... д-ра іст. наук: Інститут історії України НАН України. — К., 2010. — 36 с — С. 15–30.

виховання. Вийти за ці межі вони фізично не могли. Свобода їх політичного маневру була вкрай обмеженою.

Перше обмеження стосувалося насамперед перебігу подій на Західному фронті Першої світової. Підписавши мир у Бресті, УНР формально вийшла з війни. Фактично війна для неї продовжувалася, але у складі ще вчора ворожої коаліції. Продовжувалася, ясна річ, не прямо — російські «українці», на відміну від «українців» австрійських, прямої участі у військових діях уже не брали. Територія більшої частини сучасної України розглядалася й використовувалася країнами Почвірного союзу як ресурсне джерело, покликане якщо не принести їм перемогу у війні, то принаймні значно полегшити становище голодуючого цивільного населення Австро-Угорщини та Німеччини і їх збройних сил. Отже, саме утилітарні обставини військового часу поставили на порядок денний питання про забезпечення економічних інтересів країн Почвірного союзу, насамперед в царині постачання продовольства з окупованих територій.

Обмеження друге було, якщо можна так сказати, «внутрішнього» походження. На комплексне його висвітлення наважився В. Скальський. Дослідник установив, що зміни у самосприйнятті тогочасних «українців» відбулися,

головним чином, упродовж березня — квітня 1918 р. Причини такої зміни названі такі. Перша. «Після визволення Києва від більшовиків серед населення масово поширилися погромні настрої. І, звісно, вони були спрямовані проти євреїв. До єврейських погромів справа не дійшла, але випадки самосудів мали місце. За три тижні більшовицької окупації Києва у населення склався образ більшовика-єврея: «всі червоногвардійці були євреї.... Антиєврейські настрої, — пише він, — мали й інше джерело. Під час більшовицьких реквізицій майна буржуазії багато речей потрапило до єврейських дрібних підприємців. Погромники приносили викрадені предмети перекупникам чи у невеличкі магазини, які заробляли гроші в тому числі скупкою та перепродажем краму. Їх власниками у більшості випадків були, в силу різних історичних обставин, євреї. Після визволення від більшовиків колишні власники намагалися відшукати своє майно і знаходили його в єврейських магазинах та складах... У міському середовищі у березні — квітні 1918 року існувало дві тенденції суспільних настроїв: страх перед більшовизмом, бажання помститися своїм псевдопролетарським кривдникам, що легко набувало антиєврейського характеру, а також несприйняття Центральної Ради як серйозної, потужної політичної сили, яка здатна до якісного державотворення».

Обмеження третє — радикальні соціальні та національні погромницькі практики села. Історична правда полягає в тому що вся історія так званих «національно-визвольних змагань українського народу», чи то «Української революції», є не чим іншим, як історією тотального погрому. Селянського погрому. Погрому соціального. Погрому економічного. Погрому політичного. Погрому культурного. Погрому духовного. Погрому інтелектуального. Історія так званих «національно-визвольних змагань українського народу», чи то «Української революції», є історією погрому, який за своїми масштабами та наслідками багатократно перевищив «Велику Руїну», організовану і втілену в життя Богданом Хмельницьким та його бандитською козащиною. Слово — фахівцям:

— «селянство, яке віками було відсторонене від державно-політичного життя та у сфері юрисдикції відділене від інших шарів громадянства, фактично перебувало у стані війни проти держави та вищих верств суспільства (власників)»,

— «правосвідомість селянства в період Гетьманату визначалась, по-перше, ворожістю до держави та впроваджуваного нею правового порядку, по-друге, несприйняттям права приватної

власності й активною боротьбою проти його відновлення»,

— «за Гетьманату селянство ще більш дистанціювалось від держави та решти суспільства і перетворилося у замкнуту, станову, корпоративну систему, яка захищала лише власні інтереси»,

— «в умовах занепаду адміністративних та судових структур і поширення анархії селяни стверджували, що **«нема закону, а є тільки наша воля»** (підкреслено нами. — *Д. Я.*),

— «гетьманська влада, яка проголосила законність нормою суспільного життя, намагалась юридично оформити свої дії, підвести правову базу під забезпечення потреб держави або інтересів певних верств»,

— «замість того, щоб унормувати відносини між селянами та поміщиками і встановити суспільний спокій, всі ці закони, навпаки, підвищували ступінь напруги»,

— «у багатьох виступах та рішеннях селян проглядається ностальгія за більшовиками, що за свого панування закликали ділити землю та розбирати поміщицьке майно Гетьманські діячі констатували втрату селянством усілякого поняття про право»,

— «органи гетьманської влади відзначали надзвичайно негативний вплив свавільних дій

окупаційних військ на ставлення селянства до правових норм»,

— «гетьманській владі не вдалось повернути суспільне життя в русло державно-правових відносин, відновлення функціонування державного судочинства, наведення правового порядку, встановлення права приватної власності».²⁶

Принципово важливі висновки знаходимо в іншого фахівця. Висновки такі. «У сільському середовищі, окрім соціальних суперечностей, існувала ще й маса інших — вікових, родинних, кланових тощо. Революція викрила ці різнопланові конфлікти та надала їм суспільно-політичного значення. Нескінченні «розбірки», «мужицькі війни» постійно відбувалися на сільських вулицях: між заможними і бідняками, «своїми» і «чужаками», старожилами і переселенцями... «Аграрна революція», різке падіння товарності виробництва на селі створили величезні труднощі, перш за все, в продовольчому забезпеченні міст, викликали загрозу голоду, посилили соціальне напруження. Неминуче наростав конфлікт між містом та селом. Ситуація катастрофічного

²⁶ Лозовий В. С. Селянська правосвідомість та суспільно-правове становище в період Гетьманату (1918 р.) // Гетьманат Павла Скоропадського... — С. 251, 252, 253, 254.

посилення голоду в місті вимагала хліб від села. Вирішити продовольче питання суто економічними, ринковими заходами було неможливо», — прямо вказує сучасний дослідник.

Намагаючись розв'язати нерозв'язуване, а саме: якщо не вирішити (це було неможливо за визначенням), то, принаймні, хоч якоюсь мірою пом'якшити продовольчу проблему у країні, що воює; всі її уряди — царські, Тимчасовий, Генеральний секретаріат та Рада Народних Міністрів УНР і, звичайно, Рада Міністрів УД — мусили вдаватися до продовольчих реквізицій — ніякими іншими методами вирішити проблему було неможливо. Вже уряд Керенського запровадив на початку осені 1917 р. хлібну (але не тільки) монополію та продовольчу розверстку, виконання якої поклали на спеціально створені для цього випадку продовольчі загони. Застосування військової сили проти селянства при реквізиціях стає постійним з березня 1918 р., тобто з часів УНР. Село відповіло організованим спротивом: селяни не лише не здавали надлишки, але розкрадали зібране, припинили платити податки, відмовлялися виконувати будь-які повинності, чинили силовий опір продовольчим органам. Коло замкнулося: становий хребет УНР — селянство — зі зброєю в руках виступило проти неї. *«Літо 1918 р. стало часом інтенсивного формування повстанських*

загонів, які в офіційних документах звалися не інакше як «більшовицькими бандами». Головнокомандуючий німецькими військами в Україні фельдмаршал Г. Ейхгорн стверджував, що 10–12 % українських селян влилися до повстанських лав, чисельність яких таким чином сягала 2,5 млн чол.». У листопаді гетьманський уряд фактично перейшов до продрозкладки. «Продовольча кампанія своєю напруженістю лишає позад себе навіть часи продрозкладки 1920–1921 рр. Продовольчий режим, запроваджений гетьманською владою, поставив у скрутне становище навіть поміщиків». Завдяки зусиллям гетьманської адміністрації та окупаційного військового командування на кінець листопада вдалося заготовити майже 50 відсотків від запланованого об'єму хліба. Це «дозволило значно покращити стан постачання міст», але «основна проблема в той час полягала в незадовільному стані транспорту». В кожному разі, «конфлікт із селянством будь-якого режиму був неминучим — незалежно від того, яка партія мала владу і яку аграрну політику вона відстоювала».

Підсумок: першим і головним наслідком так званих «національно-визвольних змагань українського народу», тобто погромницького селянського руху, спровокованого та організованого Українською Центральною

Радою, стала тотальна руйнація укладу життя мільйонів людей, укладу, який так-сяк складався впродовж попередніх століть.

Обмеження четверте, яке жорстко сковувало політичний маневр Скоропадського та його прихильників, — патологічна нездатність українських націонал-соціалістів до осмисленої державної діяльності, їх нездатність зрозуміти суть і призначення держави, їх тотальне, всеосяжне нехтування основами права та закону, критично низький рівень освіти й культури взагалі. Вакуум влади мав наслідком таке: *«Міністерства зверталися до своїх співробітників через газети...Па місяцях державний апарат був практично відсутній. Іноді всю владу УНР у повіті могла представляти одна людина — повітовий комісар. Цим скористалося чимало місцевих діячів. Вони встановлювали свою владу на невеличкій території, створювали збройні загони і забезпечували існування своєму селу, тероризуючи сусідні. Доволі часто це призводило до справжніх боїв між сусідніми селами. Березень та квітень 1918 року в українському селі — це час збройних сутичок між самими селянами та між селянами і великими землевласниками».*

Головні прями наслідки авантюрої, зрадницької, шахрайської та некомпетентної за своєю суттю й змістом зовнішньої та внутрішньої

політики українських націонал-соціалістичних вождів були такими:

— тотальне відчуження населення від політики як такої. «Соціально-політичні настрої населення (29 квітня. — Д. Я.) характеризуються пасивним спогляданням за політичною ситуацією, намаганням не стати учасником політичної боротьби, роздробленістю та спробами локальної самоорганізації»,

— «повна дезорганізація транспорту, зв'язку та державного апарату лише поглиблювала цю ситуацію»,

— «основними ідентичностями серед населення українських земель були селянська («я — селянин»), українська національна (нечисленні прихильники Центральної Ради), великоросійська, єврейська, польська національні (як сторонні спостерігачі, але не активні учасники політичного життя), малоросійська (етнічні українці, що є лояльними до Росії), більшовицька (поширена серед зденаціоналізованого робітничого класу)»,

— селяни тепер воліли зосереджуватися на локальних питаннях і не озвучувати свою позицію щодо подій всеукраїнського рівня. Їх тепер турбували проблеми розподілу конкретної земельної ділянки у власному селі та недопущення

до неї жителів сусідніх сіл. Оцінити гетьманський переворот вони були не спроможні» .²⁷

Павлові Скоропадському довелося мати справу і з таким суспільством, і з політиками, які довели це суспільство до такого стану. Стан цього суспільства, 90 % якого становили неписьменні в своїй абсолютній більшості селяни, котрим в один день подарували загальне виборче право, свободу слова, право об'єднуватись у політичні партії та громадські організації, описав сучасний дослідник П. Михайлюк. Українські селяни використали надані їм демократичною Лютневою революцією права тільки для всеохоплюючого грабунку: *«У розгромній хвилі, що почалася весною 1917 р. і не припинялась до весни 1918 р., селяни захоплювали поміщицькі землі та реманент, грабували маєтки та економії, гуральні та заводи, земські установи, вирубували сади й ліси. Зазнало погрому велике сільськогосподарське виробництво, включно з багатьма рентабельними господарствами з високою культурою сільського господарства. Будівлі, сільськогосподарські машини, реманент*

²⁷ *Скальський В. В.* Соціально-політичні настрої населення УНР напередодні гетьманського перевороту 29 квітня 1918 року // Гетьманат Павла Скоропадського... — С 116, 117, 118, 119, 120, 121.

були не стільки розподілені серед нових власників, скільки розграбовані, знищені, спалені під час погромів маєтків».

Наслідок аграрних інновацій, спровокованих та заохочених «законодавством» УЦР/УНР, був таким: «...наприкінці 1917 — на початку 1918 р. було розподілено 8 млн 991 тис. десятин, або 55,5 % приватної землі. Восени 1918 р. порівняно з 1913 р. посівні площі скоротилися майже наполовину. Були ліквідовані поміщицькі господарства — основні виробники товарної продукції. Послідовно відбувалася руйнація продуктивних сил сільському господарстві: спочатку знищення поміщицького, а потім і селянського рентабельного господарства». Це наслідок економічний.

А ось наслідок соціальний: «Аграрна революція не привела до соціального зрівняння села, вона лише надломилася його психологію круговою порукою розкрадання: тепер часто одні селяни заздрили тим, хто ухитрився під час погромів схопити краций шматок, і на цьому ґрунті виникали конфлікти. Від розгрому поміщицьких маєтків більш за все виграла заможна частина селянства, котра, маючи коней та підводи, вивозила майно поміщика. «Усе геть-чисто розграбовано, дужчі та багатші понабирали

скільки влізло, а голоті майже нічого не дісталось, через що тепер один на одного шукає помсти».

Ситуацію змінила австро-угорсько-німецька окупація: правдоподібно це був єдиний позитивний наслідок Брестського миру. «З весни 1918р. в багатьох волостях України сільські сходи виносять рішення повернути награване, виплатити поміщикам збитки від погромів. Селяни посилали листи і ходоків до поміщиків, майно яких було знищено, прохали їх повернутися і братись за землю, при цьому подекуди обіцяли відбудувати розтягнуті будинки.... «Селяни очманіли від страху»... Селяни на сходах просили повітових старост відновити знищений революцією лад, повертали розграбоване під час розрухи майно власникам. Селяни, чи то боячись репресій, чи то відчуваючи провину, таємно або відкрито повертали награване поміщицьке майно, деколи навіть були задоволені подібними вимогами».

Ще одна довга цитата, запозичена з розвідки П. Михайлюка. Дослідник, у свою чергу, цитує німецького аналітика Росса, який у березні 1918 р. відзначав: «У країні (тобто на території сучасної України, окупованій Німеччиною та Австро-Угорщиною на запрошення керівництва УНР. — Д. Я.) немає ніякої центральної влади, яка б охоплювала більш-менш значну територію. Вся країна розділена на цілий ряд окремих областей,

котрі обмежуються межами повіту, міста, а іноді навіть окремими селищами і селами. Влада в таких областях належить різним партіям, а також і окремим політичним авантюристам, розбійникам і диктаторам. Можна зустріти села, які оперізувались окопами і вели одне з одним війну через поміщицьку землю. Окремі отамани панують в областях, підпорядкування яких вони добиваються за допомогою своїх наближених і найманців. У їхньому розпорядженні знаходяться кулемети, гармати і броньовані автомобілі; як і взагалі багато зброї розтягнуто населенням. Селянство повністю ігнорувало органи влади й правопорядку та жило не державним, а регіонально самодостатнім життям. Повсякденне і всеохоплююче насильство стало пронизувати взаємини села із «зовнішнім світом»».

П. Михайлюк абсолютно справедливо наголошує: «Революція — це, передусім, соціальна катастрофа, злам життєустрою, розрив соціальних зв'язків, руйнація і деградація колишніх економічних, політичних, соціальних та ідеологічних систем, структур, норм, інститутів, цінностей. Зникнення звичної вертикалі державного насильства приводило часом до жахливих наслідків. Селянський досвід породжує протиріччя між уявленням про те, як повинен бути організований світовий порядок, і реальностями

світу, що впав у розлад і безладдя. Населення схиляється до підтримки тієї політичної сили, в якій відчуває здатність зупинити розпад» .²⁸

Основна причина надзвичайно суперечливих «соціально-правових відносин пролягала у площині різного розуміння законності й застосування юридичних норм між «верхами» і «низами» українського суспільства, які існували у різних правових культурах. Перші, —справедливо відзначає інший дослідник,— жили за одними державними законами, другі — за цілком іншими, особливими, які фіксували значні станово-феодальні пережитки. На селі судочинство проводилось переважно за нормами усного звичаєвого права, яке відповідно до випадку набувало різного трактування, відтак у селянства не сформувалось поняття «про твердість права» взагалі. Особливо різке це проявилось у відносинах власності. У звичаєвому праві не було того розуміння власності, яке давав державний закон. Селянське право не знало абсолютної власності особи, а визнавало лише сімейну власність. На відміну від офіційних поглядів панівних класів, основним джерелом

²⁸ Михайлюк П. Гетьманський режим і селянство: причини конфронтації // Гетьманат Павла Скоропадського... — С. 256, 257, 258, 264 та ін.

власності і матеріального достатку селяни вважали особисту працю. На думку селян, народне судочинство базувалось на засадах «правди та справедливості», а державне право було витвором експлуаторських класів (панів) для забезпечення власного панування. Спроби Тимчасового уряду і Центральної Ради зламати становість селянської юрисдикції,— читаємо далі,— ввести селянство в орбіту державного права не мали значних успіхів. Оскільки в центрі селянських прагнень перебував земельний розподіл, селяни відкидали державні закони, які гарантували принцип непорушності приватної власності і стояли на заваді аграрній експропріації. Домінування в соціальній структурі українського суспільства селянства з його становою правосвідомістю, яке з підозрою, а то й вороже ставилось до заможних та освічених верств населення і державних інституцій, розколело революційний соціально-правовий процес на селі на два напрями: ліберально-демократичний, прихильники якого намагалися ввести у правове життя державні модерно-цивілізовані норми, та анархічно-ліворадикальний, прибічники якого тяжіли до архаїчної бездержавної управлінсько-правової моделі через сільське громадське самоврядування та застосування звичаєвого права».

Центральна Рада та її політичні побратими — більшовики — лише каталізували процес, довели його до крайньої межі. Весь політичний вплив УЦР від квітня — травня 1917 р. спирався на мовчазний дозвіл селянам виступати проти держави та її інститутів, грабувати поміщицькі маєтки, майно та власність поляків і євреїв, *«не дотримуватися якихось формально-юридичних умовностей, які вважали суто «панським» правом»*... *«Останнє,— звертає нашу увагу В. Лозовий, — виправдовувалось втіленням принципу соціальної справедливості. Більшовицький «Декрет про землю» та тимчасовий земельний закон Центральної Ради скасували приватну власність на землю та реально узаконили і так легітимний у селянській свідомості процес аграрного перерозподілу»*.

Ще один наслідок державотворчої діяльності доби УЦР/ УНР — захмарний рівень кримінальної злочинності. *«У повітах перебувало багато амністованих урядом Керенського карних злочинців, які буквально тероризували населення. Фіксувалось багато грабунків та інших злочинів. Грабували не лише поміщиків, а й селян, священників, інтелігенцію... В умовах зруйнованої економіки зростала спекуляція, що викликало озлоблення населення. Фактично в усіх селах гнали самогонку. Правоохоронні органи вживали заходів щодо*

припинення злочинних дій та притягнення винних до відповідальності. Незважаючи на намагання влади запровадити державне судочинство, щоб приборкати селянське свавілля, на місцях продовжувались самосуди»²⁹....

Мати справу з усіма цими та іншими дуже важливими обставинами, із вчорашніми ворогами та сьогоднішніми окупантами/союзниками і судилося Павлові Скоропадському та його однодумцям і соратникам, яких сьогодні назвали б «політичною командою».

Хто такий Павло Скоропадський?

Павло Петрович Скоропадський — прямий нащадок одного з найшляхетніших українських родів. Цей рід упродовж кількох століть грав провідні ролі у вітчизняній політичній та культурницькій історії, був пов'язаний шлюбними зв'язками з українськими козацько-шляхетськими родинами Апостолів, Закревських, Кочубеїв, Лизогубів, Лисенків, Маркевичів, Милорадовичів, Полуботків, Розумовських.

²⁹ Лозовий В. С. Селянська правосвідомість та суспільно-правове становище в період Гетьманату (1918 р.) // Гетьманат Павла Скоропадського... — С. 247, 248 та ін.

Народився 3(15) травня 1873 р. у Вісбадені в родині Петра та Марії (з дому Міклашевських). Дитячі роки провів у родовому маєтку Тростянець на Полтавщині. Освіту розпочав зі Стародубської гімназії. 1893 р. закінчив Пажеський корпус і розпочав службу в Кавалергардському полку. З 1895 р. — полковий ад'ютант, з 1897-го — поручник цього полку. Учасник російсько-японської війни: командир сотні Читинського козачого полку, ад'ютант командувача військами на Далекому Сході. З грудня 1905 р. — полковник, флігель-ад'ютант імператора Миколи II. З вересня 1910 р. — командир 20-го драгунського Фінляндського полку. З 1912 р. — генерал-майор.

Гетьман України Павло Скоропадський.

Учасник Першої світової війни: командир полку, командир дивізії. З 1916 р. — генерал-лейтенант, із січня 1917 р. — командувач 34-го армійського корпусу. В серпні 1917 р. перетворив корпус на 1-й Український. У жовтні на

з'їзді в Чигирині обраний отаманом Вільного козацтва. Взяв участь у війні з більшовиками, зокрема в боях проти 2-го гвардійського корпусу.

Генерал Павло Скоропадський, командир Українського корпусу, 1917 р.

Після нагородження орденом Червоного Орла.

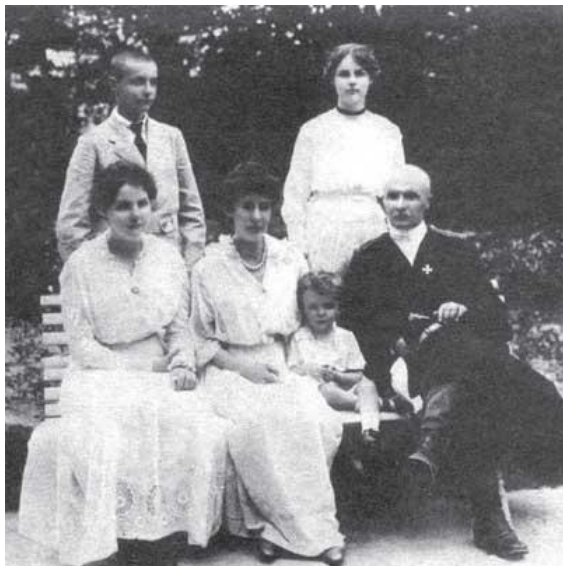
В березні 1918 р. сформував опозиційну до Української Центральної Ради «Українську громаду» (пізніше — «Українська народна громада»), яка разом із демократично-хліборобською партією та партією земельних власників сформувала ліберально-демократичну альтернативу націонал-соціалістичній УЦР 29 квітня за згодою

керівництва німецьких окупаційних військ на з'їзді Всеукраїнського з'їзду хліборобів був проголошений гетьманом Української Держави. Зрікся влади 14 грудня.

В еміграції в Німеччині взяв участь в організації Українського союзу хліборобів-державників, після розколу якого його прибічники об'єдналися у Союз гетьманців-державників, філії якого утворюються також в Австрії, Канаді, Сполучених Штатах Америки, Чехословаччині, Франції. Заснував Український науковий інститут при Берлінському університеті.

Загинув 16 квітня 1945 р. під час бомбардування Берліна, похований в родинному склепі м. Оберсдорф.

Нагороди: Св. Анни IV ст. (1904), Св. Анни III ст. з мечами та бантом (1904), Св. Станіслава II ст. з мечами (1905), Св. Володимира IV ст. з мечами та бантом (1905), Св. Анни II ст. з мечами (1906), Св. Володимира III ст. (1909), Золота Георгіївська зброя (1905), Св. Георгія IV ст. (1914), Червоного Орла (Пруссія, 1918).

Гетьман із сім'єю.

Перспективи Почвірного союзу після Бреста

*Генерал Еріх Фрідріх Вільгельм Людендорф,
голова германського генерального штабу.*

Фактичний розвал російського фронту, який стався наприкінці 1917 — на початку 1918 р., здавалося б, надав ворожій Антанті коаліції, насамперед Німеччині, унікального шансу. *«Ми знову, як у 1914 та у 1916 роках, могли ставити*

перед собою завдання вирішення війни шляхом наступу на суходолі,— писав генерал Еріх Людендорф. — Співвідношення сил складалося для нас так сприятливо, як ніколи»³⁰. І це були не порожні слова: Німеччина мала перевагу над союзниками в 20–30 дивізій. Вирішальний удар Антанті планувалося завдати між Арасом та Ла-Фером. Мета — роз'єднати англійські та французькі армії і відкинути їх до узбережжя Ла-Маншу. Держави Антанти, зі свого боку, на закінчення війни в 1918 р. ніяк не розраховували, їхні плани передбачали здобуття перемоги хіба в 1919 р. Однак Людендорф і Гінденбург у цій ситуації припустилися серйозного стратегічного прорахунку. По-перше, хоча Східний фронт і був формально ліквідований, там усе ж таки доводилося тримати кількасот тисяч вояків. По-друге, не вдалося розв'язати проблему більш ефективної участі у війні австро-угорських збройних сил — її можливості продовжувати активні дії були вичерпані. Лише цих двох обставин було достатньо для стратегічного провалу Німеччини на Західному фронті навесні—влітку 1918 р. Перші великі операції німців у Пікардії (р. Сомма, 21 березня —

³⁰ Цит. за: *Строков А.* Вооруженные силы и военное искусство в Первой мировой войне. — М., 1974. — С. 514.

4 квітня) та у Фландрії (р. Ліс, 9—20 квітня) не привели до розгрому антантівських вояків. Більше того, внаслідок наступу утворився широкий дугоподібний «виступ» у бік противника, який зв'язав значні німецькі сили, призвів до подальшого виснаження їхніх і без того обмежених сил та ресурсів, які танули, мов сніг на сонці.

У червні населення Німеччини отримувало щодня 1250 грамів хліба-сурогату та 62 грами сурогату жирів на 1 людину. *«У продовольчому питанні, — говорив міністр закордонних справ Німеччини, — ми стоїмо безпосередньо перед катастрофою. Стан жахливий, і я побоююсь, що вже занадто пізно перешкодити повному краху, якого слід очікувати найближчими днями»* ³¹. Відчувалася різка нестача стратегічної сировини для промисловості, зокрема кольорових металів, марганцю, пального, мастильних матеріалів тощо. В аналогічному становищі перебували і німецькі союзники. Отож, якщо називати речі своїми іменами, то головна мета перебування німців в Україні полягала, на думку сучасних дослідників, у вирішенні триєдиного завдання.

Перше: ліквідація одного з фронтів та демобілізація мільйонного війська супротивника.

³¹ Цит. за: *Строков А.* Вказ. праця. — С. 513.

Друге: подальше послаблення російської моці за рахунок посилення української самостійності.

Третє: організація *«правильних реквізицій»*, тобто *«найбільш простого і дійового засобу постачання сировини й продовольства, яке лежить в основі всіх сучасних воєн»*. В основі *«правильної (за Карлом Клаузевицем) реквізиції»* — залучення до цієї більш ніж благородної справи місцевої влади та запровадження так званої *«розумної розверстки»*, яка, в свою чергу, може бути виконана *«тільки місцевою владою»*³². Засіб цей, за твердженням німецького воєнного теоретика, не має ніяких інших обмежень, крім *«виснаження, зубожіння та плюндрування країни»*. У повній відповідності із вченням генерала Клаузевица, німецький експедиційний корпус, спрямований до України, мав установити контроль над найбільшими транспортними комунікаціями, містами, фарватером та прибережною смугою Дніпра і чорноморськими портами.

Підготовка перевороту

³² Див.: Клаузевиц К. О войне. — М., 1999. — С. 413, 415, 420; Несук М. Драма вибору. Відносини України з центральними державами у 1917–1918 рр. — К.: Політична думка, 1999. — 274 с — С. 150.

23 квітня в Києві, за п'ять днів до розгону націонал-соціалістичної Української Центральної Ради, вожді якої ініціювали підписання зрадницького миру в Бресті, відбулася нарада, на якій начальник штабу групи армій «Київ» генерал-лейтенант Вільгельм Гренер, послі Німеччини та Австро-Угорщини в Україні барон Фрайгер Мумм фон Шварценштайн, граф Йозеф Форгач та інші погодилися з тим, що подальша співпраця із соціалістичною УЦР неможлива. *«Київський уряд не має ні сили, ні авторитету, здатних до управління партій, — констатували вони. — Нічого іншого не залишається, як вирішити питання виключно військовою силою».*

Відкритим залишалось, власне, одне-єдине запитання: як вести війну всередині чужої, але офіційно дружньої країни, не порушуючи суверенітету цієї країни та інтересів громадян³³? Компетентні військові та дипломати добре розуміли: усунення українського уряду силою може стати початком повномасштабної партизанської війни. Тому ухвалили захід паліативний: звернутися до урядових кіл УНР з низкою вимог ультимативного характеру. Вимоги були такі:

³³ Цит. за: Несук М. Вказ праця. — С. 162, 163, 171.

відновити приватну власність на землю та виплати селянами вартості отриманих у результаті перерозподілу земельних наділів; розпустити земельні комітети; запровадити на території України дію німецьких та австрійських військових законів, скасувати всі обмеження свободи на торгівлю, передовсім харчовими продуктами та сировиною для індустрії, експортні обмеження; запровадити спільний митний контроль; відмовитися від створення українських регулярних військових частин; усунути з державних установ усі «неблагонадійні» елементи» та ін. Розуміючи, що мати справу з діячами УНР — справа дурна, заходилися обговорювати кандидатури нового керівника держави. Якщо вірити В. Солдатенку, німецьке військове командування розглядало кандидатури Івана Луценка, Миколи Міхновського, Івана Полтавця-Остряниці, того ж таки Скоропадського, Євгена Чикаленка. Союз земельних власників, у свою чергу, лобіював кандидатуру Бориса Ханенка³⁴. З очевидних міркувань зупинилися на генеральській кандидатурі...

³⁴ Солдатенко В. Ф. До питання про механізм державного перевороту 29 квітня 1918 р. // Гетьманат Павла Скоропадського... — С. 45–46.

Увечері 24 квітня в будинку Бродського на Єкатерининській вулиці, де розмістилося командування німецьких збройних сил в Україні, генерал Гренер представив Скоропадському проект угоди між ними.³⁵

Парад українських частин у Києві.

³⁵ Несук М. Драма вибору. — С. 163.

Хто такий Вільгельм Гренер?

Гренер Вільгельм — німецький воєначальник, генерал-лейтенант. Народився 1867 р. в сім'ї полкового скарбника. З 1912 р. — начальник відділу залізниць Великого генерального штабу. З серпня 1914 р. — начальник польового управління залізниць Верховного головнокомандування, керував перевезенням німецьких військ на Східний фронт. 1916 р. — керівник служби постачання Збройних сил. З листопада 1916 р. — заступник прусського військового міністра та начальник військового управління («крігсамт»). У 1917 р. — командир XXV дивізії, з серпня — начальник штабу групи армій «Україна». З вересня 1918 р. — 1-й генерал-квартирмейстер Генерального штабу. В 1920–1923 рр. — міністр транспорту, в 1928–1932 рр. — військовий міністр, у 1931–1932 рр. — одночасно міністр внутрішніх справ. Помер у 1939 р.³⁶

Ніде правди діти: «на Україну дивився Гренер (як і всі взагалі німецькі представники в Україні) не з погляду якихось широких і далекосяжних політичних планів і комбінацій, а просто як на тимчасовий епізод, що має виключно стратегічне

³⁶ http://de.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_Groener

значення. До українців і українських політичних діячів ставився Гренер з ледве прихованим презирством». Та й взагалі «це була військова комбінація, вигідна німцям для даного моменту»³⁷,— зауважив сучасник.

Вільгельм Гренер.

³⁷ Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє-минуле. — С. 267, 280.

Німецько-австрійська окупація: pro et contra

Оцінка австро-німецької окупації УНР/УД, так само як оцінка будь-якого аспекту діяльності обох державних утворень, по сьогодні жорстко детермінована політичними поглядами дослідників, об'єктивної картини — якщо така взагалі можлива — наразі не існує. Причина — тодішні німецькі документи загинули під час Другої світової. Отже, кожен воліє писати, що кому заманеться. Наведемо для прикладу дві полярні точки зору, які належать людям, в об'єктивності та особистій порядності яких сумніву немає.

А. Марголін: «Справедливість вимагає визнати, що протягом усієї німецької окупації України в містах та містечках спостерігався зразковий порядок, життя та майно знаходилися в повній безпеці».³⁸

В. Вернадський (квітень 1918 р.): *«Німці все йдуть і йдуть. Вони йдуть — їх замінюють інші. І серед українців усе сильніше йде сумнів. А в народі глухе незадоволення. Німці нерідко грубі — очевидно, і в їхньому середовищі роздратування: їх запросили, а тим часом вони як би серед ворогів. У*

³⁸ Марголин А. Украина и политика Антанты. — С. 97.

селах, через які вони проходять, вони практично грабують, подекуди гвалтують жінок».³⁹

Німці на Хрещатику (перевірка документів). 1918 р.

Сучасні дослідники, натомість, за відсутності автентичних та верифікованих даних, вимушені заповнювати вакуум нехай і справедливими, але умоглядними судженнями. Так, наприклад, один з них констатує: Україна була єдиною з новоутворених на теренах колишньої Російської імперії держав, яка підписала мирну угоду з

³⁹ Вернадский В. И. Дневники 1917–1921. — К.: Наукова думка, 1994. В 2-х томах. — Т. 1. — С. 54, 61, 64, 65 та ін.

Центральними державами. Підписавши Брестську угоду, вона тим самим визнала себе *«воюючою і переможеною країною»* з усіма наслідками, які з цього випливали. Друга теза така: виконуючи умови Брестської угоди, Скоропадський *«рятував Україну від приєднання до Німеччини»*⁴⁰, хоча таких планів у Берліні ніколи не існувало й існувати не могло. Інший шанований у професійних колах дослідник слушно говорить про те, що окупація для Української Держави крім негативних мала і позитивні наслідки, оскільки окупаційні війська були підпорою встановленого в Україні державного ладу, певною перешкодою здійсненню планів більшовиків щодо України і в цьому розумінні виконували роль стабілізуючого чинника. *«Для РСФРР, її уряду німецько-австрійська окупація України була стримуючим фактором у проведенні російської політики щодо України, що в рамках здійснення політичної програми більшовиків зумовлював необхідність пошуку нових напрямів і форм її реалізації»*.⁴¹

⁴⁰ Барладяну-Бирладник В. Повстання проти П. Скоропадського: причини і наслідки. — С. 107–108.

⁴¹ Лупандін О. Українсько-російські мирні переговори 1918 р. — С. 6, 7.

Німецький військовий оркестр біля будинку міської думи у Києві.

Німецько-австрійська окупація: погляд з Берліна

Натомість австрійські дослідники вказують: *«...у середовищі військових похід в Україну викликав дуже гострі дискусії».* Леопольд, принц Баварський, побоювався, що ця експедиція матиме наслідком розпорошення німецьких сил. Макс Гоффман, зі свого боку, *«вбачав необхідність походу в Україну в тому, щоб до рук більшовиків не потрапила вся Східна Європа й вони не змогли*

повернути проти Німецької імперії». Але головна проблема, на думку цитованого вище австрійського дослідника, полягала в наступному: «...слабкість німців виявилась у нерозумінні своєї місії як окупаційної влади. Без сумніву, співпраця з гетьманом виходила більш ефективною, однак, не беручи до уваги невдалої економічної допомоги на початках, «перетворення [України] на придатного союзника» потребувало більшої підтримки його влади. Примусити гетьмана провести давно перезрілі соціальні реформи, щоб, таким чином, здобути підтримку широких верств населення, німці також не порахували за потрібне. Пише коли всім стало зрозуміло, що німецькі та австро-угорські союзники програли війну, гетьман вдався до спроб здійснити часткові перетворення»

.42

Мали місце тут і два інших аспекти, які українські дослідники намагаються, як правило (мабуть, з причини політичної цнотливості), не згадувати. Аспект перший: «...від початку Першої

⁴² Ліб П. Придушення повстанського руху — стратегічна дилема. Німецька окупація України 1918 р. // Окупація України 1918 року: Історичний контекст — стан дослідження — економічні та соціальні наслідки. Упорядники: Вольфрам Дорнік, Стефан Карнер. — Чернівці, 2009. — 163 с — С. 92, 105, 106, 109.

світової війни до 1917р. німецька політика щодо українського руху визначалася загальною стратегією «революціонізації та інсургенції» і полягала у підтримці національно-визвольних рухів у країнах Антанти». Саме в рамках цієї стратегії «національно-визвольним рухам у колоніях країн Антанти» надавалася організаційна та фінансова допомога. Створення незалежної української держави потрапило в контекст німецької урядової програми післявоєнного устрою Європи».

Аспект другий: «...така підтримка означала також підтримку галицьких русинів», що, в свою чергу, «створило, по-перше, іманентно нерозв'язувану проблему для німецької дипломатії, оскільки Австро-Угорщина була її основним союзником у війні. По-друге, іманентно нерозв'язуваною для українського руху стала дилема зовнішньополітичної орієнтації — Відень чи Берлін: галичани орієнтувалися на Відень, наддніпрянці — на Берлін».

Україна в 1918 році після окупації Німеччиною.

Аспект третій. В 1917 р. «для уряду Німеччини українська незалежність стала запорукою стратегічного послаблення Росії (а також Антанти в цілому. — Д. Я.), для військового керівництва — засобом розв'язання економічних проблем» та, що найважливіше, замирення на одному з фронтів війни і вивільнення ресурсів для продовження військової боротьби на Заході.

Восени, коли німецька поразка у війні стала доконаним фактом, «німецьке МЗС сформулювало нову — «цілком антирадянську» — політику, мета якої полягала в тому, щоби створити «ідеологічну базу» для співпраці з переможцями. Стратегічна

мета і гетьмана, і німців збіглася — йшлося про їх намагання добитися легітимації Брест-Литовських угод з боку Антанти. Вреши-реши Берліну таки вдалося домогтися антантівської санкції на перебування своїх військ на території Української Держави». Міркування тут було цілком ясным — країни Антанти не полишали надій на відновлення законного режиму в союзницькій Росії. Всі плани сплутала Листопадова революція в Німеччині.⁴³

Німецькі війська у Києві. 1918р.

⁴³ *Перепада В. В.* Еволюція українсько-німецьких відносин в умовах Першої світової війни та Української революції: Дис... канд. іст. наук: Запорізький національний ун-т. — Запоріжжя, 2005. — 20 с — С. 10, 11, 12.

Німецько-австрійська окупація: погляд з Відня

Дунайська монархія мала свої, відмінні від німецьких, геополітичні інтереси в Україні. Головний з них полягав у тому, щоби «сколотити» з так званих «українських етнографічних земель» окреме державне утворення, яке включити до складу імперії на правах окремого коронного краю, трансформувавши її, тим самим, з «двоєдиної» на «триєдину» державу. На чолі цієї держави планували поставити ерцгерцога Вільгельма Габсбурга-Льотрінгена (Василя Вишиваного), командира Українського легіону — *«лейб-гвардії Української Центральної Ради»*. *«У зв'язку з цим можливих ускладнень у стосунках з Німеччиною побоювався також цісар Карл. Австро-угорський представнику Києві граф Форгач також виступав проти політики, яка явно не відповідала інтересам німецьких союзників та гетьманського уряду, і вимагав відкликання Вільгельма, а надто після того, як отримав свідчення про підтримку Українським легіоном «соціалістів і революційних селян»»*.⁴⁴

⁴⁴ Морітц В. Австро-Угорщина та Україна крізь призму проблеми військовополонених та їх повернення додому у 1918 р. // Окупація України 1918 року... — С 82–83.

Як пояснив сучасний український дослідник, «важко склалися відносини П. Скоропадського і з Австро-Угорщиною, оскільки їй належала майже вся Західна Україна. У «двоїстій» імперії навіть титул гетьмана викликав занепокоєння. Адже він стосувався всієї України. Саме через це непорозуміння щодо західноукраїнських земель тільки з Австрією гетьману не вдалося встановити плідні дипломатичні відносини, незважаючи на зусилля посла В'ячеслава Липинського».⁴⁵

Цісар Карл.

⁴⁵ Тимченко Р. В. ЗУНР і Українська Держава: до історії відносин // Гетьманат Павла Скоропадського... — С. 122–131.

А ось зауваження австрійського колеги: *«Позитивне рішення щодо окремого коронного краю було продиктоване не в останню чергу враженнями від голодних виступів в Австрії, які чітко засвідчили: Габсбурзька монархія була не тільки змучена війною, але й також перебувала на межі продовольчої катастрофи. Тому укладення миру та виторгувана при цьому згода України на поставку одного мільйона тонн зерна і продовольства повинні були бути розцінені як сигнал: Україна забезпечує виживання населення Австро-Угорщини, а остання вибудовуватиме свою політику по-новому, з урахуванням інтересів України».*

Однак вибудовування такої політики породило негайно іншу проблему: *«Скоропадський мав титул «гетьмана всієї України», що могло мати своїм наслідком зазіхання на заселені українцями провінції Австро-Угорщини. А тому відносини між гетьманом та австро-угорськими інстанціями від самого початку були складними».* Німці, в свою чергу, це прекрасно розуміли. *«Відверто на показ призначене українофільство»* Вільгельма-Василя *«вони сприймали за чисту монету, побоюючись, що Вільгельм... справді може піти на те, щоб скинути гетьмана Скоропадського та створити із України з Галичиною і Буковиною включно королівство. Для самого Скоропадського*

це було лише ще одним аргументом на користь того, щоб ще міцніше тулитися до Німецької імперії. Усе виглядало як замкнуте коло...» .⁴⁶

Підготовка перевороту — продовження

Угода Гренера — Скоропадського передбачала, насамперед, фактичну підтримку перевороту німецькою стороною. Умови підтримки: підтвердження українською стороною Брест-Литовської угоди, розпуск УЦР, організація наступних виборів після *«припинення стану анархії»*, передача в юрисдикцію військово-польових судів Центральних держав усіх злочинів, спрямованих проти їх військ, дислокованих на території УНР. Скоропадський мав би визнати мирову угоду між УНР та Німеччиною, *«врегулювати валюту»*, відновити судовий апарат, передати переважне право на продаж харчових *«надлишків»* Німеччині, санкціонувати їх продаж німецьким воякам на *«індивідуальній»* основі. Ще один пункт передбачав, що український Сойм мусить бути

⁴⁶ Раухенштайнер М. Росія та Австро-Угорщина в Першій світовій війні. Війна, розпад та новий початок (1914–1918). Окупація України 1918 року. — С. 34, 36.

зібраний лише в той термін, коли *«не буде перешкод на це з боку німецької влади»*. Зі свого боку, німці зобов'язалися триматися нейтралітету в день перевороту і не допустити *«великих безпорядків»* на вулицях Києва⁴⁷. 26 квітня Вільгельм II дозволив заміну українського уряду.⁴⁸

Тим часом Скоропадський все більше й більше переконував себе: *«...якщо я не здійснию перевороту тепер, я завжди буду свідомий того, що я — людина, яка заради свого власного спокою втратила можливість врятувати країну, що я боязкий і безвольний чоловік. Я не мав сумнівів у корисності перевороту, навіть якби новий уряд і не міг довго втриматися. Я вважав, що напрям, який я взяв, і та творча сила і праця, яку я збирався здійснити, самі собою дали б поштовх до порядку, тимчасову передишку, яка, без сумніву, відновила б порядок і дала б сили для нової боротьби»*. Інше

⁴⁷ Повний текст угоди див.: Несук М. Вказ праця. — С. 175; Заруда Т. Становлення та основні напрямки зовнішньої політики Української Держави // Останній гетьман: Ювілейний збірник пам'яті П. Скоропадського. — К., 1993. — С 70–71.

⁴⁸ Вералюк В. Українська революція: доба Центральної Ради // Український історичний журнал. — № 6, 1995. — С 77.

міркування, яке за власним визнанням було надзвичайною принадою для нього, блискучого гвардійського генерала, це — масштабність (якщо не сказати більше) нового завдання «створити сильний уряд для відновлення, передовсім, порядку, для чого необхідно створити адміністративний апарат, який у той час був фактично відсутній, і провести дійсно здорові демократичні реформи, не соціалістичні, а демократичні » 49 (підкреслено нами. — Д.Я.).

Врешті, сам гетьман мав мужність визнати наявність ще однієї системоутворюючої проблеми: «Одна з головних моїх помилок викликана тим, що моя поява на посаді гетьмана відбулася не зовсім планомірно, а майже несподівано для мене самого, була та, що перед тим як взяти владу до рук, я не мав людей, з якими б порозумівся, які поділяли би мої переконання, людей, які довіряли би мені, а я їм цілком. Це сталося тому, — переконував він, — що я не йшов свідомо до гетьманства, до якого мене висунули події, що швидко розвивалися» .50

«На тлі сірої стандартності й безбарвності демо-соціалістичного провідництва, — ніби у

49 Скоропадський П. Вказ. праця. — С. 144–146.

50 Там само. — С. 139.

відповідь гетьманові написав Дмитро Донцов, — П. Скоропадський був індивідуальністю. Далі, він посідав прикмети, яких бракувало центрально-радянцям: мав у собі живчик владолюбства і звичку командування. Мав фах, що найбільше був тоді потрібний для правителя України, — був військовим. Нарешті, мав політичну відвагу, бо стаючи гетьманом самостійної України, він зраджував собі всю ту російсько-монархічну касту, до якої належав...»⁵¹

29 квітня

У межах даного дослідження ми не вважаємо за потрібне зупинятися на перебігові подій у день перевороту, тим більше, що це неодноразово робили інші, більш компетентні дослідники. Звернемо увагу лише на особу, яка була фактичним керівником *сюр д'етат* — колишнього викладача тактики в Пажеському корпусі (в якому навчався Скоропадський) — Дашкевича-Горбацького. Принагідно зауважимо, що день 29 квітня був обраний не випадково. Це було зроблено,

⁵¹ Цит. за: Ковалів П. Д-р Донцов про Гетьмана Павла Скоропадського // Визвольний шлях. — № 4, 1966. — С 495–496.